

Юбилей

Алы сәдеңімдег әсер хисең дүнен у!

Сәедзәм әнусы астәу цы қаутаे әрцид, уыдан фадат радтой бирә зондждын фәсивәдән размә, зонды, ахуырад әмә зонады фәндагыл рухсмае қәуынән. АЛЫ АДӘЙМАГ ДӘР ХИЦӘН ДУНЕ У, әмә уыңы фәзындиңда халы ынгандон архайәг, историон науқәты доктор, профессор ГИОТЫ Михал. Адәймаг царды цы фәндаг равзара, ууыл ныфсхастәй күү цаюа, хъысмәті бардуагәй цы агуры, уый күү зона, уәд йә бәллицтә әмә нысантә сәххәст вәййынц. Гиоты Михал ие 'рыгон бонты цы фәндәгтил рацыд, царды цы бәрзәндтәм схызт, уыдомнае гәсгәе наәдер йә политикон-әхсәнадон, наәдер йә ахуырадон-рухстаян архайдың фая әрхәссән ницы хұзысы ис. Йә цард әнщон уыд, афтә зәгъян наәй. Уыди дзы бирә әхсизғон әмә сағъәссәг бонтә дәр уыд. Күйд ахуыргонд әмә политик, афтә царды бәрзәндтәм хызт сыйндағ къахдзәфтәй, уәздан, фәлае сәрьистырәй. Архайдта Фыдыбәстәй Стыр хәстү, каст фәци ЦИППИ-ы историон факультет иттәг хорз бәрәгтәнәнтимә әмә әемгүйдәй раздәр. Уый фәстә баңыд аспирантурәмә (1950-1954), әентыстджынай бахъахъәдта кандидаты (1954 азы), докторы (1968 азы) диссертациятә, 27 азы арахстджын разамында ләвәрдта ЦИППУ-ы партийи историйи кафедраяйән, фәстәдәр та аәрләууыд историон факультети сәргызы, уыд университети проректор, әвзәрст әрцид УФ-ы әфсәддон науқәты академийи уәнг-уацхәссәгәй, йә разамында хъахъәд әрцид 7 докторон, 30 кандидатон диссертацийы, ныффииста 17 чиниджы, монографийы, брошюраяйы, 200 мыхуыргонд наукон күистү. Райста УФ-ы, РЦИ-Аланийы, РХИ-ыны науқәйи, Советон Җәдисы әмә УФ-ы уәлдәр скъолайы сгуыхт күсәджен каддждын наәмттә. ССРЦ-ы УФ-ы, ахуырады каддждын күсәг, Ҷинвалы каддждын гражданин — ацы наәмттә сты йә кады әмә намысдждын царвәндәгтил дзурәг.

Кәд Гиоты Михалы цардәрфыст аевдисы йәэ рәэст уәлдәр скъолайы күйд ахуыргонд, уәд иннәмәй та йәэ рәэст, күйд әхсәнадон-политикон архайәг, афтә дәр у бәллициаг. 1993 азәй фәстәмә Михал әерләууыд әппәтирон адәм он змәлд "Стыр Ныхас"-ы сәргъы, йәэ хъәппәрисәй араэст әрцыд әппәтирон Алайнаң конгресс, әппәтирон фәсивәден цәдис. Нацийы әнәформалон раздзәуәг — Гиоты Михал уыд Ирыстоны раззагдәр әхсәнадон архайджытәй иу. Уый хорз әмбәрста политикае иумайаг архайд қәй у, уый; әмәе йәе чи наә хаты, уый дзы раджы уа, әрәдджы — иуварс ацәуы. Әхсәнадон-политикон архайәгән бирәе истытә бафты саразын (партийы раздзог, депутат әмәе а. д.). Йәк къухы бафты, граждәнты, партионты, аевзардҗыты интерессты сәрсыл күй фәедзуры, уәд. Цавәр закъонтыл, акчитыл ләүд у, қәд йәхи сәрмә

гонд хъуыдыйэе иуварс ахизын йэе
бон нээү, уэд.

Æнээдзыэрдыгэй рэстаг чи у,
йэе фэндлы фидар чи лэууы, уыцы
административон кусэг хицаудзин-
надмэе куы бахауы, кэнэе ахсэнадон
змэлды раздзээуэг куы свэй-
йы, уэд уйй у, тэхэуды кэмэе кэ-
нынц, ахэм хорздзинад. Фэлэе йэе
уэддэр бахъяэуы арф аэмэе бирэв-
вэрсыг зонындзинаэдтэе кэмэе ис,
уыцы специалистты сээр. Æмэе сэ-
рээн лэппутэе уыдис Гиоты Михалы
алыварс. Уыдоны та хъуыдис сэе ар-
хайдэй өвдисын сэе рэстаг уды-
хъэд, сэе размэе өввэрд хэстээл иу-
зээрдиондзинад? Кэй зэгтын аёй
хъяэуы, раджы уа-эрэджы, уыдоны
дзуапп дээттын бахъяэуы се 'взар-
джыты, сэе дзыллэйы раз. Max не
'ппээт дээр Хуыцауы бын цэүээм,
аэмэе уйй рох кэнын нэе хъяэуы.
Кэд дзыллэйы тээрхонэй аирваэ-
зэн ис, уэд Хуыцауы тээрхонэй ни-
цы хуызы! Уыцы өцэгдзинад
хууамэе йэе зээрдэл дара алы ах-
сэнадон архайэг аэмэе политик
дэр.

Аңы әңгәгдзинад Гиоты Михал йәхисиән раджы сбәлвырд кодта. Хүымәтәджы йә ныхасән әмәе хъуылдағтән стыр аргъ наә кодтой наә республикәйи уәрәх дзыллаеттә. Алывәрсыг әмәе арф мидунейни хицау, ног политикон цәстәнгасәй ифтонг адәймагән, йәе политикон биографи фыст наәма әрпцыд. Фәләе уәедәр бәлвырд у, наә разы удгоймаг кәй уыд, уый. Михалән та йәе бон уыд Ирыстоны (куыд Цәгаты, афтә Хуссары дәр) политикон, әхсәнәндон царды бәрзорнд әмвәзездыл вазыгджын фарстытә лыг кәнүн. Уымә гәсгәе Гиоты Михалән кад әмәе аргъ кодтой Уәрәссей, Цәгат Кавказы, Ирыстоны. Йәе ныхас уыд кәрдаг, йәе хъуыды — рәестдзәвин, куыд политикәйи, афтә әхсәнәндон фарстыты мидәг дәр. Михал республикәйи политикон цардмәе цы ногдзинад баҳаста, уый фәрцы наә дзыллаый әхсән

уәзгәе уәдисы йәй Җәдисон аәмбәлтты хъуыдатәе аәмәе хъуыддәгтәе дәр.

Афтәе күйд рауд, аәмәе "партийы фехәлды" азты, аәппәети идеологондәр кафедрәйән разамында дәтгәйә, аәрвил суткәе дәр, Советон Җәдисы Коммунистон партийы республикон обкомы "Җәстәнгас" бын уәвгәйә, Михал йәе удыхъәдь бахъаҳхъәдта, сәрыстыр Җәмәй хъуамәе уа, йәе ирондзинады уыцы миңиуджитә: жәтъдау, аәфсарм, на-мыс, ләждыхъәд, рәестаг зонд-аҳаст. Уый та йәе күхү бағтыд, Ги-ойы-фырт аслам кадмәе кәй никүы бәеллыд, уый руаджы. Кәеддәрид-дәр хәест уыд йәхі политикон принциптыл, йәе арф аәмәе бирәвәрсыг зондәй. Йәе зәрдым-иу арах аәрләүуудысты номдзыд Бисмаркы хъуыдатәе. Уый йәе рәестәджы дзырдта, цыфәнди политикон хъуыддәгтәе лыг кәнгәйә, къәрцхүс аәмәе цырд уәвүн кәй хъәуы, уулы. Боныхъәдән рагацу базонән күвид наәй, афтәе наәй рахатән царлы ирденистән дәр, дәр хүмәт.

ләс. Йәхәдәгә та — адәмны сәрхызыой. Ам дәр Гиойы-фырты архайдмә нә адәммәй чидәртә фаяхәссәг разында, фәлә профессор әмәе ахуыргонд, нә фәецудың. Йә бирәвәрсыг зонд әмәе курдиат равдыста йә дзылләйән ноджы бәрзонддәр әмәе ахадгәедәр хүзы. Уымән ын фадат фәци, әп-пәтирон адәмон змәлд "Стыр Ныхас"-ы разамонаң күң сис, уәд. Ацы бәрнөн бынитмә 1993 азы әвзәрст күң әрцизд, уәд райдыта фыссын йә царды әмәе әхсәнадон архайды ног сәргонд. Йә адәммән дзы хорзәй җәмәй бацыд, уыңы әппәт хабәрттә сты хицән иртасән күисты равдисыны аккаг. Уыңмән әмәе "Стыр Ныхас" — йә са-раәттәй фәстәмәе уыд әмәе у дүнейы алы рәттәи цы ирон адәм җәры, уыдона иугәнәг, Ирыстониммәсә фидар удварны әмәе әгъдауды тәттәй ни бәттәи ахәм сконд.

Дунейи дыккаг цытдкын паддахад — Советон Цәедисы фехәелдіә фәедыл расайдта адәмыхәттыйты ахсән бирәе быңаутәе. Уымәе, фидар кәенүн райдытта се 'хсән хи национ хуыды аәмәе зондахаст. Уый хыгъд тәссаг уыд адәмтән сәе национ хәедхуыздзинад күы фехәла, уымәй. Уымәе, адәмтәе цәттәе нәе уыдисты се 'хсән фидыды аәмәе фарны тәгтәе фидар кәенүнүл чи нәе архайдата, уыцы адәммәе хуусынмәе. Аәмәе уыцы уавәрәй спайда кодтой, хицаудзинад байсыныл чи тох кодта, стәй бәестәйле национ исбонад байсынмәе йәхи чи әрцәттәе кодта, ахәм бәелвырд политикон тыхтәе. Уидоны азараәй бәестәе ба-хауд аенахуыр тәссаг уавәры. Уый фәмәенг, уәед ныфсджындәрәй райдытой дзурын сәе дарддәрәй цардыл. Афтәе ирон адәм сәе фыц-цаг форумы 1993 азы әәрдзырдтой Ирыстоны политикон уавәрыл. Фәләе адәмөн дипломати аәмәе уынаффәйлы уагдонтәе саразыны хуыдымәе уыцы съезды не 'р҃цыдисты. "Стыр Ныхас" арәэст әәрцид әәрмәстдәр 2-аг съезды. 1830 азы Уәэрәсейл хицаудзинад Ирыстоны йәе бар, йәе фәндә әәвәрән күы райдытта, уәедәй фәстәмә Ирыстоны "Ныхас"-тән се 'хсәнадон ахадын-дзинад, күыд адәмөн уынаффәдоны уагдонтәе, афтәе фесәфт. Ног арәэст "Стыр Ныхас"-ы хәес уыд ахәм уагдон ногәй саразын аәмәе йын разамонаң сәевзарын.

хадж, жануарың тәссаат ауаары. Үйли иу әәмәе дыууәз азы наә, фәләе бирәе фылдаәр. Иәе фыдаәй цы быцәутәе әерцыд, уыдан әрбанхъәвстөй Ирыстонмәе дәр. Фәләе "рацараЙәэты рәестәг"-ән уыд йәхи кавказаг әүүәлтәе дәр. Сәе ахсджаигәр миниүттө баст уыд, национ химбарынад райтынг қәһныны хъуылдаджы охыл Цәгәт әәмәе Хуссар Кавказы цы бирәе ахсджаиг әәмәе лыггәенинаг фарстытәе сәвзәэрд, уыдонимәе.

Монах сәвзәэрн.

Сыезды минәвәртты иумәйаг уынафғайә ахам ләгәй әевзәэрст әерцыд историон науқәтү доктор, профессор Гиоты Михал, йәе фыц-циаг хәдивәг Баликьоты Сафар, хәдидвіджытәй — историон науқәтү доктор, профессор Цыбырты Людвиг әәмәе Цәгәт Ирыстоны күльтурәйли сүгүхтү күсәг Хұтыыраты Хъазыбет. Уыцы рәестәг "Стыр Ныхас"-ы активисттәе күсгәе дәр хъуамәе кодтаик-

Цәгат Кавказы бындурон адәмтәң цы тәссең уавәрләр баҳаудойт, уый ноджы фәевазыгджындәр ивгүүйд әнусы стайәм азты кәрөн. Иутә үыцы уаг хуыдтой бәлләхты әмәе быцәуты райдайән, иннаетә та — цин кодтой. Уыйадыл фәэзындаң национ химбарынадмә мистикон ахаст, этноцентризмы рәзәт, националистон хуыдыкәненад равдженәппәрцәгәр рәзәт. Үыцы быцәутәм, бәстәйли уәеди рәестәждеки разамындаң кастысты күйдәфәндыйи цәстәй, уый та расайдта стыр трагедитә әмәе түгкәлдүтәм. Гәлиртәе политикә, деформацигонд федераци, национ химбарынады алыхуыз он әнәлләтганд фарстыг, систы адәмтәң яхсән быцәутән ахъаззашын тәсан.

Вистәе күгә дәр хуымад кодгаңк-кай әмәе адәмөн уынффәйи әүүялтыл ахуыр кәнен дәр. Уымән әмәе дзәгъял ракә-бакайән рәестәг нәе уыд. Уыцы рәестәг Гуырдзыстонимә ахастдзинәйтә сәтәккәе карзәй кәй уыдышты, уымә гәсгәе, "Стыр Ныхас" йәхимә райста фидауынгәнәг, адәмөн дипломатийи тыхы хәстә. Йә минәвәрттәе Гуырдзыстони мидрайонтәм (Гудзарет әмәе Къахетмә) кәй абалц кодтой, уый хорз сахадында уавәр банныыл кәненән, мидрайонтәй чи ралыгъд, уыцы ирон адәммы зәрдәтү ныфс баудзын.

Афтәе "Стыр Ныхас" йә рәестә-джы хорз бакуыста ирон-мәхъялен быцәу ногәй ма 'рудзанылын, йәе финаль феттихүүнчүлүк шынкүнде

дже аэфсон.

Кәед Советон Цәедис күйд пад-
дзахад, афтәе бахъахъәненын
хъуыды бирәе адәм кәй равдыстай,
үый кәед сәрмагонд референдумәй

Фыцлаг фәестиуджытәй йын аиуварс
кәнныныл. Уыцы күист ацы организа-
ци кодта республикәйни хицаудимәе
иумә. Афтәе ма "Стыр Ныхас"
куиста Цәегат Кавказ әмәе ирон
адәмни, стәй аэфсымәэрөн Хүссар
Ирыстонимә хәләр бастдзинәйтәе,
хъуыддаджы әмгүыстад фидар кә-
нныныл. Абон фидарәй зәгъән ис,
әмәе "Стыр Ныхас"-ы архайд рес-
публикайни районты әмәе хъәуты
цардыл хорзәрдәм фәэзынд. Уыцы
әнттыстыты сәйраг бавәрән ба-
хаста Ирыстоны зынгәе аэхсәнадон
архайәг, "Стыр Ныхас"-ы фыцлаг
сәрдар Гиоты Михал. Йә царды
фәндаг әңгом басть уыд ирон адәм-
ны хъысмәтимә. Йә цардәрфысты
ирдәй зынд йә фәлтәры хъысмәт
дәр.

батыхст, уыцы быцәуты уидаг аәх-сәнады дадзинты аәгәр арф аңыд. **Æ**мәе уавәрәй спайда кодтой, бәстәйи хицауиуәттәнәг оргәнты сәргыы аәрләуунымәе рагәй дәр чи тырныдта, уыцы "политикон эли-тәйи" минәвәрттә. Уымәе гәсгәе бәстәйи уәззазау уавәрмәе цәстдараәг нал уыд. Цы политикон тыхтә дэзы уыд, уыдон та — йәе башыныл нәе архайдтой. Ирон аәмбисонд күнд амоны, уымәе гәсгәе, цәмәй арт ссудзай, уымән хъуамәе зонай сугтыл зынг кәңзы аәрдигәй бадарын хъәуы, уйй, цәмәй хус-дәр къалиутәе ссудзой аәмәе арт ин-нәе сугтыл апыш уа. Афтәе у сәе хъуылдаг адәмты аәхсән быцәутән аәмәе хәститән дәр. Ахәм фыдбылыз рауд уыцы рәестәг Цәгат Кав-каз аәмәе Фәскавказы республикаәттә аәхсән дәр. Сәе фылдәрү сәргыы сәвзәрд диктаторон цардыуаг. Регионы цы фидауынгәнәг тыхтә уыд, уыдон уавәр йәе афоныл сраст кәнчүнчл нәе башархайдтой.

Хи уды хорзы нысанмәе араәст нәе уыдьсты, фәләе цы араәста, уйй йәе адәмни фидыды, амонды аәмәе рухс фидәни фарнаән. Йәе нысан цәргәз-цәрәенбон уыд адәмни бартәе хъаъхъәэнин, къаъыр кәенүн сәе ма баудзын. Царды дәр стыр ахуырад рايցәйәе, уйй политикон аәмәе аәх-сәнадон фарстытә күндфәндијәе нәе лыг кодта. Фәләе-иу ыл бәостон ахуыды кодта, раст дэзы цы у аәмәе нәу, уйй бәостон сбаргәйәе, афтә-мәй-иу уынаффәе рахастаид, кәенәе йәе кәмәе аәмбәлти, уыдонмәе фә-хәеццәе кодтаид.

Гиоты Михалы царды аәрфыст уыд аәргом: уыд дэзы цинәйдзаг аәмәе са-гъәссаг бонтәе. Уйй нәәдәр цардмәе, нәәдәр адәммәе фыдәх зәрдәе дарыны зондыл хәст никуы уыд. Араәх-иу дзырдта: **"Æ**з аәнә-аипп нәе дән. Дән зәеххон адәй-маг. Фәләе царды зынтәй фәта-сын, адәмни кәрәдзиуыл ар-дауын, фыдныхас кәенүн мәе сәрми, никуы зәхастон. Кәл-

Афтәмәй, Ирыстон дәр бахауд ахәм социал-политикон уавәры, дыуәе түргалән хәсты цыйсымы. Гуырдзыстоны националисттәе — Хүссар Ирыстоны, Мәххәләни национал-экстремисттәе — Цәгат Ирыстонны разындысты ирон адәмымл гадзрахатәй чи рацыд, ахәм түгмөндаг сыхәгтәе. Сәе фәнд үйдис ирон адәмымы фыдәлты зәххытә сәхих бакәнын, фәләе сәе хыуры фәббадт — Гуырдзыны әмәм Мәххәләни "әхсарджын фыртта" лидзәг фестивь Ирыстонәй. Уый афтәе кәй үлдзән уыйл аүүнәндысты Иры

сәрмәе никүы аәрхастон. Кәд мәе иуәй-иутә тызмәг хоныңц, уәеддәр адәймагән йәе рәедыд йәе әәстмәе никүы бадардтон, бараг дәен". Ацы хыуыдтыә әевди-сән сты йәз зәрдәе күйд парахат әмәе уарзәгой уыд, уымән. Гиоты Михалы цардыл нәе әәст күы ахәс-сәм, уәед әәрцәудзыстәм йәе фарныл, йәе уды хорзәхтыл дзурәг би-рәе хыуыдтыәм. Фәләе сәйрагдәр Михал уыд адәмым уарзаг, сәе алкәй зәрдәмәе дәр архайдта хорздинад хәссиньл. Уым уыд йәе удгоймагады ирдәр әевдисән әүүәел әмәе ар-фәйагдәр миниүәг.

